

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ ЗІ СТАРШИМИ ПІДЛІТКАМИ В ДИТЯЧОМУ ЗАКЛАДІ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

Мільчевська Г.С.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті на основі аналізу педагогічної, психологічної та філософської літератури розкрито особливості старшого підліткового віку. Проаналізовано специфіку виховної роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку. Запропоновано інноваційну авторську методику «Щоденник моїх досягнень», яка призначена для старших підлітків в процесі їх життєдіяльності в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку. Визначено та проаналізовано індивідуальні та групові форми роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

Ключові слова: форми та методи роботи, старший підліток, дитячий заклад оздоровлення та відпочинку.

Постановка проблеми. Підлітковий вік є досить складним етапом в процесі розвитку людини. Він розглядається багатьма вченими як «перехідний вік», «пубертатний період», «кризовий період», «переломний період», «період статевого дозрівання» тощо. Саме в підлітковому віці виникають такі специфічні новоутворення як почуття дорослості, бажання приймати самостійні рішення, потреба в самореалізації та самовдосконаленні. Так, одним із найбільш розповсюджених позашкільних закладів, який сприяє саморозвитку та самовдосконаленню молоді людини, є дитячий заклад оздоровлення та відпочинку. Він розкриває перед вихованцями широкий простір можливостей для розвитку здібностей, надає їй право вільного вибору змісту, форми та виду діяльності. Але все це може бути можливим за умови ефективної організації виховної роботи, використання інноваційних форм та методів, які б сприяли створенню позитивної атмосфери для розвитку та самореалізації старших підлітків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Можна погодитися з думкою Г. Чернишової, яка стверджує, що дитячий оздоровчий табір стає для підлітка свого роду школою інтенсивного спілкування з однолітками та дорослими. Він тренує здатність молоді людини до самоорганізації в міжособистісних відносинах. Нереалізовані особистісні потреби і запити призводять до того, що підліток починає вести себе агресивно, ображається, протестує, при цьому не завжди розуміючи причину своєї поведінки [4, с.343].

В свою чергу І. Булах зазначає, що підлітковий вік є «часом досягнень, і часом певних втрат». Адже досягнення особистості в цей період пов'язані зі стрімким збільшенням суми знань, вмінь, пізнанням свого «Я», опануванням нової соціальної позиції та формуванням моральності. В той час як втрати цього віку розглядаються з позиції зникнення дитячого світовідчуття, безтурботливого та безвідповідального способу життя [1, с.127]. Привертають увагу типові особливості сучасного підлітка, які виокремлює відомий психолог. Серед них:

- підвищена чуттєвість у взаєминах з оточуючими;
- нестійкість самооцінки;
- вибіркковість в оцінці якостей іншої людини;

- прояв прямолінійних та критичних суджень;
- вимогливість до однолітків та дорослих у дотриманні слова, прояву довіри;
- велике значення думок референтної групи про власну особистість;
- виникнення такого специфічного новоутворення як рольове самовизначення (усвідомлення свого місця в суспільстві);
- прагнення бути значимим серед однолітків;
- потреба в інтимно-особистісному спілкуванні зі значущими однолітками;
- прагнення до самостійності та незалежності поведінки від порад дорослих;
- бажання зайняти нову соціальну позицію, бути та вважатися дорослим;
- здатність до саморозвитку тощо [1, с.129].

Зазначимо, що різним аспектам діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку присвячена низка праць вітчизняних вчених: О. Биковської, Р. Вайноли, О. Ванджури, В. Гаврішко, А. Капської, О. Карпенко, Є. Коваленко, М. Наказного, Д. Пенішкевич, Ж. Петрочко, О. Подшибякіної, В. Солови, Г. Чернишової, Н. Яковець та ін.

Мета статті. Виокремити та проаналізувати традиційні та інноваційні форми та методи роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

Виклад основного матеріалу. Виховна робота в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку базується на принципах організації виховної роботи:

- пріоритетність цілей розвитку індивідуальності при створенні необхідних умов для реалізації особистих якостей у процесі творчій діяльності;
- врахування особистісних потреб та інтересів кожної дитини;
- створення різновікових груп для включення дітей у творчу діяльність;
- надання педагогічної підтримки і допомоги в процесі самовизначення дитини, формування сприятливих міжособистісних і міжгрупових відносин;
- постійна турбота про поліпшення навколишнього життя [5, с.180].

Багаторічна практика організації виховної роботи дозволяє стверджувати, що ефективним за-

собом вирішення виховних завдань в дитячому таборі оздоровлення і відпочинку є колективна творча справа (КТС). Так, Л. Шелестова та Н. Чиренко характерними ознаками КТС вважають: організацію відкритих довірливих взаємин, виховання звички турбуватися про інших, п'ять «само-» (самоорганізація, самодіяльність, самовиховання, самоуправління, самоаналіз), високий рівень відповідальності кожного учасника, нові взаємини з іншими людьми, творчість та колективізм. А за характером провідної діяльності, вчені визначають наступні види колективних творчих справ:

1. КТС трудового характеру – передбачають засвоєння трудової культури, розвиток морального ставлення до праці, збагачення знань дітей про довкілля, формування навичок та вмінь працювати самостійно тощо. Можливі заходи: трудова атака, трудовий десант, трудова фабрика, «Майстерня Саморобкіна», трудовий сюрприз.

2. КТС пізнавального характеру – мають на меті формування потреби у пізнанні оточуючого середовища, розвиток таких якостей особистості як прагнення до знань, цілеспрямованість, наполегливість, творча уява, спостережливість, допитливість, товариська турбота тощо. Можливі заходи: вечір-мандрівка, місто великих майстрів, прес-конференція, захист фантастичних проєктів, турнір-вікторина, клуб допитливих, усний журнал, естафета улюблених занять, турнір-знавців.

3. КТС художньо-естетичного характеру – сприяють розвитку художньо-естетичних смаків кожної дитини, зміцнюють потяг до духовної культури, залучають до творчої діяльності та виховують чуйність, благородство душі. Можливі заходи: концерт «блискавка», ляльковий театр, конкурс пісень, конкурс живих картин, турнір знавців поезії, естафета «ромашка», кільцівка пісень.

4. Спортивно-оздоровчі КТС – передбачають формування турботливого ставлення до власного здоров'я, привчання до здорового способу життя, розвиток фізичної культури. Можливі заходи: весела спартакіада, малі олімпійські ігри, бій невлених, пошукові ігри на місцевості, сюїта туристських ігор.

5. Суспільно-корисні (гуманістичні, соціально значущі) КТС – мають на меті формування ціннісного ставлення до свого народу, своєї держави, своєї сім'ї. Можливі заходи: День знань, День Конституції тощо.

6. Організаторські КТС – передують будь-якій іншій справі, тому що без організаторської діяльності не можна провести жодну іншу. Можливі заходи: день народження колективу, жива газета, газета-блискавка, загальний збір, чергування творчих доручень [2, с.13-15].

В процесі соціально-педагогічної роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку ми використовували індивідуальні та групові форми роботи.

Індивідуальні форми роботи включали в себе іноваційну методику «Щоденник моїх досягнень: на шляху до самореалізації» (авторська розробка). Дана розробка заснована на методах само-

виховання, яке передбачає оволодіння підлітком трьома основними процесами: самопізнанням, самооцінюванням та саморегуляцією. Так, у щоденнику містяться практичні завдання та поради щодо особистісного саморозвитку та самореалізації старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку. Матеріал щоденника розбито на 8 основних тем, які відповідають певному дню перебування старшого підлітка в літньому оздоровчому закладі. Кожна тема містить корисні поради, практичні вправи, а також обов'язкову рубрику «Мої досягнення». Тематичний зміст щоденника включає:

1. «План дій» (важливі поради, мій життєвий девіз, мої досягнення).

2. «Переваги на недоліки» (список контактів, вправа «Я-реальний та Я-ідеальний», вправа «Робота над помилками», мої досягнення).

3. «Самооцінка та самоповага» (тест «Рівень самооцінки», вправа «Переваги та недоліки», корисні поради для підвищення самооцінки, мої досягнення).

4. «Здібності, можливості, таланти» (вправа «Я талановита людина», види діяльності в дитячому оздоровчому таборі, мої досягнення).

5. «Самореалізація» (вправа «Я і самореалізація», «Самореалізація: процес чи результат?», мої досягнення).

6. «Способи вирішення конфліктних ситуацій» (тест «Стиль поведінки в конфліктній ситуації»; способи вирішення конфліктних ситуацій; вправи на застосування засвоєних знань; мої досягнення).

7. «Цінності та ціннісні орієнтації» (вправа «Найдорожча цінність»; мої досягнення).

8. «Креативність» (вправа «Моя креативність»; вправа «Нестандартні способи використання»; мої рекомендації; мої досягнення).

9. «Підсумки» (вправа «Вдалося чи ні?»; мої досягнення).

Крім того, на останніх сторінках щоденника знаходиться календар настрою, який має на меті допомогти підлітку прослідкувати всі зміни свого настрою та зробити певні висновки. Так, кожного дня підліток може відмічати свій настрій певним смайликом у відповідній клітинці. Він також має можливість висловити своє бажання за допомогою додаткових позначень, які запропоновані в даному календарю.

Таким чином, методика «Щоденник моїх досягнень: на шляху до самореалізації» покликана, перш за все, допомогти старшому підлітку краще пізнати себе, свій внутрішній світ, навчитися визнавати та виправляти свої помилки, знаходити вихід з конфліктних ситуацій, поважати свою власну особистість, ставити перед собою цілі та складати план дій для досягнення цих цілей.

До *групових форм роботи*, які використовувалися в умовах дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, ми відносимо: тренінгові заняття, створення підлітками тематичних проєктів, рольові постановки, ток-шоу, аналіз відеофрагментів, створення підлітками соціальної реклами, арт-терапевтичне заняття, креативне оформлення загонового куточка.

Слід зазначити, що серед групових форм роботи дискусійні є найбільш привабливими та цікавими для старшого підліткового віку. Так, однією з таких форм роботи є «ток-шоу», яке дозволяє включити в процес дискусії значну кількість людей.

Метою ток-шоу є формування в підлітків навичок публічного виступу та дискусії; розвиток умінь висловлювати і відстоювати свою точку зору; формування адекватної самооцінки, здатності поважати право інших людей на свою точку зору.

Для отримання продуктивного результату від ток-шоу важливо приділити увагу саме організації підготовчої роботи. По-перше, необхідно створити робочу групу підлітків, яка разом з вожатим визначає найбільш гострі проблеми майбутньої дискусії. По-друге робоча група має підготувати необхідні рольові постановки або історії з життя, які будуть обговорюватися на ток-шоу. Крім того, задіяні в ток-шоу старші підлітки можуть провести анонімне анкетування або інтерв'ю з проблеми майбутньої дискусії. І по-третє, на загальних зборах важливо обрати серед підлітків тих учасників, які будуть виконувати основні ролі: ведучого, запрошених гостей (головних героїв), експертів (психологів, вчителів, юристів, депутатів та інших); глядачів.

Слід звернути увагу на те, що в процесі підготовки до ток-шоу важливо підтримувати та аналізувати будь-яку ідею підлітка; не примушувати підлітка висловлюватися, якщо він цього не хоче; ніколи не висміювати ідеї та пропозиції підлітка; не нав'язувати свою думку підліткам.

В свою чергу, структура ток-шоу може включати наступне:

1. Ведучий знайомить учасників з темою ток-шоу, представляє учасників («запрошених гостей», «глядачів», «експертів» тощо).
2. Ведучий погоджує правила ведення дискусії з учасниками.
3. Визначається проблема дискусії (спільного обговорення).
4. Ведучий надає слово учасникам («запрошеним гостям», «глядачам», «експертам» дискусії).
5. Йде обговорення проблеми дискусії. В процесі обговорення визначаються причини виникнення проблеми або конфлікту, аналізуються варіанти та способи вирішення даної проблеми.
6. Підведення підсумків дискусії.

Вважаємо за доцільне в процесі дискусії використовувати наступні засоби та методи створення проблеми дискусії: рольова постановка проблемної ситуації; аналіз реальної життєвої ситуації; історія людини «в масці»; фрагменти з відеофільмів; листи телеглядачів; проблемні ситуації з листів або розповіді з газет та журналів.

Під час ведення дискусії необхідно дотримуватися основних правил. Серед них:

- порядок виступу учасників визначає ведучий;
- проявляти повагу до себе та оточуючих;
- обговорювати точку зору та позицію, а не особистість людини;
- для того, щоб висловити свою думку необхідно підняти руку;

- не перебивати того, хто в даний момент висловлює свою точку зору.

Для підготовки старших підлітків до самопізнання та самореалізації в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку рекомендуємо також включити їх в *проектну форму* роботи. Так, проектну діяльність можна визначити як сукупність дій старших підлітків, які направлені на вирішення конкретної проблеми – досягнення мети проекту. Особливістю проектною діяльності є наявність можливості старшого підлітка самостійно отримувати знання в процесі вирішення задач проекту. Для формування готовності старших підлітків до самопізнання в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку ми запропонували наступні теми проектів: «Абетка самореалізації» та «Сценарій мого життя – формула успіху».

В свою чергу, для розробки та реалізації проектів необхідно поділити старших підлітків на декілька команд, які в подальшому зможуть взаємодіяти для досягнення позитивного результату. Крім того, кожному команду потрібно ознайомити з інструкцією по створенню соціальних проектів. Так, на нашу думку, дана інструкція може мати наступний вигляд:

1. Для створення власного проекту вам відводиться певний проміжок часу, протягом якого ви повинні вирішити конкретну проблему, яку висвітлює ваш проект. Важливо визначити наступні складові проекту: тему проекту; мету та основні задачі проекту; цільову аудиторію (для кого створено проект); необхідні ресурси (матеріал, обладнання, приміщення тощо); план роботи; строки реалізації; очікувані результати.

2. Необхідно дотримуватися основних етапів проекту:

- підготовчий – визначити тему, мету та основні задачі проекту; скласти план роботи;
- основний – зібрати всю необхідну інформацію; розподілити обов'язки між членами групи; оформити проект.
- заключний – підготовка до презентації проекту.

3. Результатами вашої проектною діяльністю може бути виставка-ярмарок, організований тематичний захід, акція, буклет, книга, стінгазета, реклама, інтерв'ю тощо.

Для формування життєвої позиції та ціннісних орієнтацій в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку можна залучати підлітків до створення тематичної *соціальної реклами* у вигляді плакатів, буклетів, брошур.

Вважаємо, що для включення підлітків у процес створення соціальної реклами необхідно, перш за все, надати для цього потрібну інформацію:

1. Пояснити визначення поняття «соціальна реклама» та можливі її форми розповсюдження. Так, згідно закону України «Про рекламу», соціальна реклама – інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку. Соціальна реклама може бути створена

на та розповсюджена у формі плакату, буклету, відеоролика, демомотиватора тощо.

2. Визначити структуру соціальної реклами. Для створення соціальної реклами необхідно визначити наступні складові:

- тему
- цільову аудиторію (на кого розрахована дана соціальна реклама?);
- місця розповсюдження (крім літнього оздоровчого закладу);
- прийоми рекламного впливу (створення контрастів різними кольорами, порівняння, використання лозунгу тощо);
- очікувані результати.

3. Ознайомити підлітків з прикладами соціальної реклами та проаналізувати надані зразки реклами.

В процесі створення соціальної реклами доцільним є розподіл підлітків на робочі групи (по 4-5 осіб) для досягнення більш продуктивних результатів діяльності.

Під час педагогічного спостереження було виявлено, що найбільш улюбленою формою роботи старших підлітків є *аналіз відеофрагментів*. В якості відеозавдання використовувалися відеоуривки з «Педагогічної поеми» А.С.Макаренка. Зміст відео-завдання включає інформаційне повідомлення про життя дитячої колонії та колоністів, а також чотири соціально-педагогічні ситуації. Метою даного методу є вироблення старшими підлітками порад та пропозицій щодо встановлення довірливого комунікативного контакту в колективі. Підлітки мають проаналізувати який спосіб вирішення проблемної ситуації обрали герої відеофільму та запропонувати свій шлях виходу з цих ситуацій.

Для успішної самореалізації в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку підліткам було запропоновано також прийняти участь в *тренінгових заняттях*. Ця форма роботи передбачає взаємодію всіх учасників групи з метою набуття позитивного досвіду, формування певних навичок та вирішення проблемних ситуацій. Було обрано наступну тематику тренінгових занять: «Хто я?», «Як досягти своєї мети?», «Три С: самооцінка, самоповага, самоприйняття».

Доцільно з самого початку обрати та затвердити основні правила роботи тренінгової групи. При цьому, слід обов'язково враховувати думки та пропозиції кожного підлітка. Так, для більш продуктивного результату діяльності ми використовували наступні правила роботи:

- бути активним в процесі дискусії – не соромитися висловлювати свої власні думки або пропозиції в процесі обговорення певної теми;
- проявляти ввічливість – поважати думки інших, бути терплячим та не перебивати один одного;
- конфіденційність – все, що буде обговорено на цьому занятті (особистісна інформація, переживання) не повинно вийти за межі цієї групи;
- правило «Тут і тепер» – обговорюємо тільки ті питання та проблеми, які відносяться до теперішнього часу;
- правило «СТОП» – кожен має право використати це правило: пропустити певну тренінгову вправу без пояснення причин;

- правило піднятої руки – для висловлення своєї думки або доповнення відповіді необхідно надати ведучому сигнал – підняти руку вгору;
- слухати та чути – вміти вислухати та зрозуміти співбесідника.

Розробляючи тренінгові заняття ми звернули увагу на їх структуру. В залежності від тематики тренінгу були наявні основні та додаткові складові заняття. Базова структура тренінгу мстила наступні елементи:

- вступне слово ведучого – повідомлення теми, мети та завдання тренінгу;
- мозковий штурм «Основні правила роботи» – вироблення та погодження учасниками правил тренінгової роботи;
- тематичні вправи – основна частина, яка спрямована на вирішення завдань тренінгу;
- розминка – зняття певного психологічного навантаження;
- тематичні вправи – продовження основної частини тренінгового заняття
- підведення підсумків – рефлексія заняття.

В процесі тренінгової роботи використовувалися такі методи як рольові ігри, групові дискусії, арт-терапевтичні вправи, мозковий штурм тощо.

Слід відзначити, що надзвичайно цікавим для підлітків є участь в *рольових постановках*. Так, рольова гра є ефективною методикою, яка здатна вирішувати наступні завдання:

- набуття певного досвіду у використанні необхідних навичок;
- аналіз альтернативних способів дій, шляхів вирішення проблем, які запропоновані для виконання завдань гри;
- практичне відпрацювання певних видів поведінки у процесі рольової гри для впевненому застосуванні їх у реальних ситуаціях;
- набуття впевненості в собі у процесі виконання практичних дій або репетиції певної події;
- закріплення засвоєного матеріалу шляхом використання зворотного зв'язку [3, с.56].

Ми використовували рольові постановки в контексті формування вмінь конструктивно вирішувати проблемні ситуації. По-перше, в процесі роботи зі старшими підлітками було проаналізовано можливі виходи із конфліктних ситуацій (ухилитися від конфліктної ситуації, йти на поступки, шукати компроміс, пригнічувати співбесідника). По-друге, було обрано вісім конфліктних ситуацій, які стали основою рольової постановки. Так, старші підлітки, об'єднавшись у пари, мали продемонструвати можливі варіанти вирішення цих ситуацій. Крім цього, підлітки також програвали конфліктні постановки використовуючи різні стилі поведінки (агресивну, впевнену, розгублену). Після кожної постановки учасники ділилися враженнями та відбувалося обговорення побаченого.

Висновки. Отже, в процесі роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку можна використовувати як індивідуальні так і групові форми роботи. При цьому, важливо враховувати специфіку діяльності закладу та дотримуватися єдності між всіма формами роботи.

Список літератури:

1. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: дис. ...д.п.н.: 19.00.07 / Булах Ірина Сергіївна; Націон. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2004. – 581 с.
2. Класному керівнику: колективні творчі справи / упор. Л. Шелестова, Н. Чиренко. – К.: Шкільний світ, 2010. – 128 с.
3. Технологія проведення тренінгів з формування здорового способу життя молоді / Г.М. Бевз, О.П. Главник. – К.: Український інститут соціальних досліджень. – 2005. – Кн. 1. – 176 с.
4. Чернишова Г.Ф. Оздоровчий дитячий центр як простір спілкування / Г.Ф. Чернишова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2007. – Вип. 47. – С. 342-348.
5. Чернишова Г.Ф. Основи оптимізації виховного процесу в дитячому оздоровчому центрі / Г.Ф. Чернишова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2006. – Вип. 8. – Кн. II. – С. 179-182.

Мильчевская А.С.

Национальный педагогический университет имени Н.П. Драгоманова

ФОРМЫ И МЕТОДЫ РАБОТЫ СО СТАРШИМИ ПОДРОСТКАМИ В ДЕТСКОМ УЧРЕЖДЕНИИ ОЗДОРОВЛЕНИЯ И ОТДЫХА

Резюме

В статье на основе анализа педагогической, психологической и философской литературы раскрыты особенности старшего подросткового возраста. Проанализирована специфика воспитательной работы в детском учреждении оздоровления и отдыха. Предложено инновационную авторскую методику «Дневник моих достижений», которая предназначена для старших подростков в процессе их жизнедеятельности в детском учреждении оздоровления и отдыха. Определены и проанализированы индивидуальные и групповые формы работы со старшими подростками в детском учреждении оздоровления и отдыха.

Ключевые слова: формы и методы работы, старший подросток, детское учреждение оздоровления и отдыха.

Milchevskaya A.S.

National Pedagogical Dragomanov University

FORMS AND METHODS OF WORK WITH SENIOR TEENAGERS IN THE CHILDREN REST CAMP

Summary

The article deals with the features of senior adolescence, circled out by means of the analysis of pedagogical, psychological and philosophical literature. The peculiarities of educational work in children rest camp are also analyzed. The author has proposed an original technique "Diary of my achievements", aimed at the revealing the characteristics of senior teenagers' self-realization during their stay in a children rest camp. The author has also identified and analyzed the individual and group forms of work with senior teenagers in a children rest camp.

Key words: forms and methods of work, senior teenager, children rest camp.